

УДК 792(477.62-2)"1941/1945"(045)
ORCID.ORG/0000-0003-2605-5934

О.О. Демідко

ТЕАТРИ НАДАЗОВ'Я В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено особливості діяльності театрів Надазов'я в роки Другої світової війни. Окреслено шлях акторів, які стали безпосередніми учасниками воєнних дій. Проаналізовано вплив маріупольського Товариства «Просвіта» на розвиток театрального мистецтва регіону. Висвітлено репертуар, творчі пошуки режисерського та акторського складу під час нацистської окупації. Зокрема, досліджено діяльність Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка.

Репертуар театрів, що складався переважно з українських п'єс, діяльність дитячого театру ляльок і проведення вечорів пам'яті українських письменників, поетів, композиторів послужили психологічному розвантаженню мешканців регіону. Якщо для окупаційного режиму театр мав пропагандистське значення, то для мешканців регіону він служив поширеною практикою виживання, зміг відродити українську культуру, задовольняв елементарні потреби населення в інформації та мистецьких враженнях. Підкреслено, що театральне життя у звільненому Північному Приазов'ї у 1943–1945 рр. мало свої особливості. Після визволення регіону від німецьких загарбників відновив свою діяльність Маріупольський драматичний театр, який успішно проводив концерти і вистави для поранених бійців, робітників відновлюваного міста і офіцерів, які відправлялися на фронт. Незважаючи на складні умови, в яких працював Маріупольський драматичний театр, актори завдяки багатому репертуару сприяли збереженню духовно-моральних цінностей глядачів та проводили активну благодійну діяльність для поранених бійців і офіцерів.

Визначено місце театру в культурному житті мешканців регіону. Наукова новизна статті обумовлена залученням до наукового обігу нового фактологічного матеріалу із історії українського театру.

Ключові слова: театр, Надазов'я, німецька окупація, глядачі, репертуар, українська культура, «Просвіта».

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-26-12-20

Постановка проблеми. Серед багатьох чинників, які впливали на суспільні та культурні практики населення Північного Приазов'я, був театр. На прикладі розвитку театру як мистецтва та як видовища і засобу проведення дозвілля можна простежити формування культурних, естетичних та навіть ідеологічних смаків різних соціальних груп населення регіону. Театр здатний зберегти традиції, ціннісні пріоритети, об'єднати більшість видів мистецтва та сформувати світоглядні орієнтири. Водночас театр поширює культурні та духовні надбання народу, його етнічні, культурні та ментальні особливості. Політична обставина, що додає темі актуальності, полягає в тому, що у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну в останні роки регіон Північного Приазов'я виконує важливу стратегічну роль, а отже його історія потребує всебічного вивчення та гідного представлення в загальноісторичному науковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження історії професійного й аматорського театру на теренах Приазов'я періоду німецької окупації позначене

ідеологічною заангажованістю, тому її об'єктивне вивчення сприятиме відновленню повноти історичної пам'яті. Водночас слід підтримати і позитивно поцінувати тих театрознавців, котрі у низці регіонів України намагаються реконструювати стан театрального життя на окупованих територіях, дати об'єктивну оцінку діяльності і виокремити прізвиська тих діячів українського театру, хто не за власним бажанням опинився у ролі «зрадників». Інформація щодо розвитку театрального життя Маріуполя у роки Другої світової війни міститься у працях В. Гайдабури, Д. Титаренка, О. Тонконога та О. Демідко. Зокрема, О. Тонконог, використовуючи архівні матеріали, подає інформацію з історичних документів, що засвідчує проведення акторами Маріупольського російського драматичного театру «20 безкоштовних шефських концертів, з них 14 – у шпиталі для поранених бійців та офіцерів» (Тонконог, 2006, с. 67). Розвиток театрального життя Маріуполя у роки нацистської окупації фрагментарно висвітлено у дослідженнях В. Гайдабури та Д. Титаренка. Так праці В. Гайдабури та О. Демідко містять відомості щодо складу трупі Маріупольського театру ім. Т. Шевченка за 1941–1943 рр. (Гайдабура, 2008; Демідко 2021). Д. Титаренко розглядає репертуар Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка (Титаренко, 2008, с. 135).

Мета статті – дослідити особливості розвитку театральних закладів Надазов'я протягом Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. З перших днів радянсько-німецької війни в Маріупольському російському музично-драматичному театрі була створена фронтова бригада, яка виступала перед призовниками, пораненими радянськими воїнами. 6 жовтня 1941 р. працівники маріупольського театру приготувалися до евакуації. Небагатьом акторам, серед них головному режисеру А. Ходиреву і актору М. Рулеву, вдалося виїхати з міста (Чуприк, 1998, с. 11).

Водночас не всі актори у роки війни продовжували творчий шлях. Одна з найбільш яскравих акторок маріупольського театру Людмила Антонівна Радіонова стала безпосередньою учасницею воєнних дій. Її бойовий шлях відзначений орденом Леніна, двома орденами Червоної Зірки, сімома бойовими медалями, медаллю Міжнародного Червоного Хреста. Працювала вона в Маріупольському театрі з 22-х років. У статистах ходити їй не довелося; у Маріупольському театрі її кар'єра розпочалась блискуче – відразу з головних ролей. Лариса в «Безприданниці» О. Островського відразу ж зробила їй ім'я. Незабаром – жінка-комісар в «Оптимістичній трагедії» В. Вишневського, ролі в «Любові Яровій», «Марійці» продовжили її тріумфальне сходження на вершину акторської слави.

Рання творча зрілість акторки викликала подив, але була настільки безсумнівною, що головний режисер Вседонецького обласного театру в Маріуполі заслужений артист РРФСР А. Ходирев, не вагаючись, запропонував їй провідну роль в «Отелло». Це була остання роль Л. Радіонової в Маріупольському театрі: вона грала Дездемону в трагедії В. Шекспіра. Згадуючи про роботу акторки, Людмила Радіонова підкреслила, що «театр в юності опанував її еством, став мрією, любов'ю, сенсом життя».

З початком війни Л. Радіонова стала санінструктором 75–стрілецького полку. У с. Миколаївці під Таганрогом вона винесла з поля бою і врятувала від неминучої загибелі сорок п'ять поранених бійців і командирів. Була нагороджена вищою відзнакою Міжнародного комітету Червоного Хреста – медаллю «Флоренс Найтінгейл». Ця нагорода носить ім'я однієї із засновниць Міжнародного Червоного Хреста і вручається медсестрам і санітаркам, які «відзначилися виключною

самовідданістю при догляді за пораненими і хворими під час війни або громадського лиха». У 27 років вона стала інвалідом. Театр довелося полишити. Та Людмила Антонівна Радіонова стала невід'ємною частиною історії Маріупольського театру (Демідко, 2017, с. 59).

На тлі нищення гітлерівцями культурних цінностей потрібно було шукати шляхи протидії, і першим до роботи постав саме театр. В умовах окупації 16 листопада 1941 р. в Маріуполі виставою О. Островського «Без вини винуваті» відкрився перший театральний сезон. 9 березня 1942 р. у Маріупольському міському театрі відбувся великий концерт, присвячений пам'яті Т. Шевченка. З нагоди Дня народження Великого Кобзаря театру було присвоєно його ім'я (Пішванова (укладач), с. 31). Загалом діяльність Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка висвітлювалася на шпальтах окупаційної преси – «Маріупільської газети».

У статті В. Гайдабури «Театр між Сталіним і Гітлером» наголошується, що не варто «припинювати патріотичну діяльність десятків українських радянських театрів, евакуйованих під час війни за межі республіки. У складних умовах вони продовжують творчу діяльність, накопичують потенціал мистецтва, маючи величезну і вдячну глядацьку аудиторію як в тилу, так і на фронті. Але візьмімо до уваги те, що в цей час на всій території України багатомільйонний народ залишається без театру, а якщо мовити більш жорстоко, його покинув рідний театр (подібну ситуацію важко «приміряти», наприклад, до окупованих країн Європи). У цих умовах народ чинить подвиг – створює новий національний театр, новий і за структурним формуванням, і за ідеями» (Гайдабура, 1998, с. 66). Разом з тим автор висуває апіорне припущення, «що театр окупованої України містить у собі певні вартості, тенденції, котрі не припали до смаку тим, хто його замовчував. І справді, з пам'яті народу вилучили будь-який факт сценічної творчості через одну причину: цей театр надихався ідеєю самостійності України» (Гайдабура, 1998, с. 64).

Заснування в місті професійного театру в період окупації стало результатом впливу кількох важливих чинників: пропагандистські міркування; прагнення окупаційних властей створити умови для відпочинку військовослужбовців вермахту та намагання місцевого населення знайти додаткове джерело засобів для існування завдяки праці в культурницьких інституціях. Разом з тим, незалежно від причин перебування на окупованій території, місцева інтелігенція як примусово, так і за добровільним вибором заради виживання вимушена була йти на співпрацю з гітлерівською адміністрацією.

Ініціатива заснування театрів на окупованій території належала підрозділам пропаганди, фельд- та ортскомендатурам, командуванню військових з'єднань. Ініціатива могла виходити і від груп ентузіастів з середовища місцевого населення, органів місцевого самоврядування, проте всі ключові питання щодо діяльності театральних колективів вирішувалися лише за погодженням з окупаційними властями (Титаренко, 2008, с. 133).

Серед маріупольських акторів були досить кваліфіковані особистості з великим досвідом роботи у театральних установах. Наприклад, директор Маріупольського театру Андрій Ірій (Авраменко) пройшов велику школу акторської та режисерської роботи, зокрема в колективі, очолюваному Лесем Курбасом. Художній керівник і актор театру В. Волгрик до війни працював у Чернігівському театрі, здобув звання заслуженого артиста республіки. Головним режисером у театрі працював І. Тяк, режисери – С. Зав'ялова, В. Волгрик, головний художник театру – А. Федоров, балетмейстер – К. Вольська. Дослідник історії українських театрів Валерій Гайдабура з'ясував, що трупа театру ім. Шевченка налічувала 30 акторів (Гайдабура, 1998, с. 65).

Репертуар Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка складався переважно з народно-побутових вистав, що виконувалися здебільшого українською мовою. Всього за час окупації відбулося 18 вистав. Найбільш популярні твори, що виконувалися на сцені театру: «Синочок», «Наталка Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «Пошились у дурні», «Наймичка», «Маруся Богуславка», «Ревізор», «Рожеве павутиння», «Безприданниця», «Вій» «Біда від ніжного серця», «Закрита вистава», «Підступність і кохання» (Маріупільська газета, 1943, с. 4).

У Маріупольському театрі ім. Т. Шевченка влаштовувалися вечори пам'яті українських письменників, поетів, композиторів. Так, до святкування 129 роковин з дня народження Тараса Григоровича Шевченка дирекція театру підготувала вечір пам'яті Великого Кобзаря. До програми свята увійшли доповідь про творчість поета, літературно-музичний монтаж, концерт.

При театрі працювали німецькі композитори, які «рекомендували» до постановки п'єси українських та німецьких авторів. Серед населення проводилася агітаційно-пропагандистська робота антирадянського й пронимецького змісту; часто в театрі влаштовували народні читання, публічні лекції з питань переваги Німеччини («Мої враження про Німеччину»), працевлаштування в Німеччині («Чому потрібно працювати в Німеччині»).

Театр був вимушений обслуговувати німецьких військових, виконував окупаційну повинність. Дирекцію міського театру зобов'язали створити бригаду акторів для виступу на фронті перед німецькими солдатами та українськими добровольцями. У програму були введені українська народна музика, танці, українські та німецькі пісні. Як повідомляв редактор «Маріупільської газети» Олесь Озівський, «бригада під керівництвом актора пана Ягупова побувала в м. Юзівці, Морфинському, Федорівці та в багатьох інших місцевостях. У складі гастрольної групи були артисти-баяністи Соловйов та Серебряков, балерини, солісти-співаки та інші. За 25 днів відбулося понад 30 концертів, які відвідали близько 15 000 німецьких солдатів. Скрізь, де відбувались концерти, глядачі з великою зацікавленістю знайомились з українським мистецтвом, прохаючи акторів ще приїздити до них» (Озівський, 1942, № 53, с. 2). Виконуючи як окупаційну повинність обслуговування німецької армії, театр водночас мав можливість орієнтувати свою духовну енергію на контакти з власним народом. На думку В. Гайдабури, український театр періоду окупації, використовуючи легітимне становище для найширшого спілкування із цивільним населенням, узяв на себе «функції мистецького механізму самозбереження національних традицій» (Гайдабура, 1998, с. 5).

У Маріуполі працював театр ляльок, де відбувались вистави за казками Г. Андерсена, В. Гауфа, братів Ірїмм тощо. Так, у кінці травня 1942 р. у приміщенні театру ім. Т. Шевченка відбулася перша вистава дитячого лялькового театру за казкою Г. Андерсена «Свинопас». Якщо в міському театрі відбувалася вечірня вистава, то квитки на нього слугували пропуском, оскільки комендантська година не скасовувалася (Маріуполь и его окрестности, 2008, с. 205).

Майже кожному прем'єру театру супроводжувала стаття у місцевій пресі. Як свідчать відгуки, програми вистав, гра акторів, музик, праця диригентів і балетмейстерів викликала схвальну реакцію. Історик Д. Титаренко зазначає, що «присутність німців – європейського глядача, обізнаного з мистецтвом, – орієнтувала театри на посилену відповідальність за результати своєї праці» (Титаренко, 2008, с. 135).

Проте обставини, у яких знаходився театр, заважали продуктивній роботі над п'єсами, бракувало часу. Той, хто хотів кращих результатів, повинен був докласти багато зусиль, завзятості та сили волі, щоб своїм прикладом надихати глядачів. Перед

прем'єрою спектаклю «Наймичка» у місцевій періодиці зазначалося, що режисер вистави В. Волгрик додав до п'єси спеціальну музику, багато пісень і танців. Незважаючи на відсутність матеріалів, художник А. Федоров готував декорації, що мали відбити побут, час, коли відбувались події, наведені в п'єсі. Загалом вистава «Наймичка» І. Карпенка-Карого приємно зворушила глядачів. Головний образ п'єси – Цокуля – був зображений цілком вірно, за акторським задумом. О. Озівський у місцевій газеті зазначав: «Добре, що режисер і виконавець В. Волгрик не зробив з цього образу штампованого “злодія”, а підкреслив саме безмежне лицемірство в характері персонажу. Це, безперечно, творча вдача актора». Водночас не всі актори змогли впоратися зі своїм завданням. «Співи й танки не зовсім дороблені. Але декоративне оформлення й освітлення були цілком вдалі», що допомогло створити у глядача відповідний настрій (Озівський, 1942, № 65, с. 2).

На окупованих територіях виникали культурні установи, неможливі за радянської влади. У червні 1942 р. поновлює свою роботу Маріупольське Товариство «Просвіта», яке відіграло провідну роль у справі піднесення української культури і, особливо, національного театру. Маріупольське Товариство «Просвіта» мало свою капелу бандуристів та духовий оркестр. З дозволу та під наглядом німецьких окупаційних властей, які затверджували репертуар, просвітяни давали концерти в Північному Приазов'ї. 22 і 23 серпня 1942 р. відбулися концерти бандуристів «Просвіти» в клубах радгоспів «Зірка» та ім. Ворошилова. Було виконано близько 30 українських пісень. На концертах були присутні місцеві жителі, офіцери і солдати окупаційної влади (Божко, Були, Гашененко и др., 2008, с. 205). Та всупереч контактам з окупаційною владою, митці сцени намагалися виявити своє ставлення до нацизму як до антилюдської ідеології.

Драматична секція маріупольської «Просвіти» мала неабиякий вплив на розвиток театрального мистецтва регіону. Режисер Маріупольського театру ім. Т. Шевченка та керівник драматичної секції «Просвіти» Софія Зав'ялова активно працювала над питанням виховання професійних драматичних кадрів. У своїй статті вона вказувала на головні проблеми й недоліки театральної справи. Для їх усунення С. Зав'ялова вважала за потрібне створити драматичний, режисерський і художньо-технічний відділи для підготовки акторів, режисерів і художніх техніків сцени (декораторів, бутафорів, електротехніків і т. ін.). Не менш важливими завданнями, на її думку, було підвищення кваліфікації для самодіяльної художньої роботи аматорів та допомога сільським «Просвітам» у їхній театральній роботі (Зав'ялова, 1942, с. 4).

Незабаром у міській пресі повідомлялось, що завдяки роботі «Просвіти» в Маріуполі відроджується українська національна культура. 5 вересня 1942 р. у міському саду «Просвіта» влаштувала великий концерт. У ньому взяли участь актори, балет театру ім. Т. Шевченка, хор бандуристів «Просвіти». Грали 2 духових оркестри. Репертуар драматичних гуртків «Просвіти» складався з п'єс української класики, зокрема, п'єси «Назар Стодоля» Т. Шевченка.

Значне місце в роботі колективу театру посідали виступи акторів у міській радіомережі. Так, 21 листопада 1942 р. місцевий журналіст зазначав: «Театр дав цілу низку тематичних літературно-музичних передач – «Лірика українського народу», «Тарас Шевченко», «Шевченківські вірші та пісні» та ін. У цих передачах брали активну участь артисти В. Волгрик, М. Поет, Харута, Харитонов та піаністка Л. Тімен» (Пішванова (укл.), 2014, с. 32).

На початку січня 1943 р. театром ім. Т. Шевченка була здійснена нова вистава – «Рожеве павутиння». На шпальтах «Маріупольської газети» з'явилася інформація про прем'єру. «Режисер Володимир Волгрик цілком подолав труднощі п'єси. Про це говорить сам успіх вистави. Вже перша поява на сцені Гудимухи викликає в глядача

ширий невимушений сміх. Артист І. Тяк – здібний цікавий актор, і йому на шляху шукань пощастило знайти своєрідну інтерпретацію образів. Разом з тим «в акторському виконанні криються й «невдачі». У мові більшості акторів були помітні русизми – «с вамі за лятами бегать».

Активну роботу в цей період проводять драматичні гуртки сіл Приазов'я. Володарський сільський театр, який складався з акторів-аматорів та місцевої інтелігенції, лише за 1943 р. підготував наступні вистави: «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Безталанна», «Лимерівна», «Сватання на Гончарівці», «Пошились у дурні», «На перші гулі», а також водевілі «Ведмідь», «Кум-мірошник, або Сатана в бочці», «Жартівниця». Великим успіхом користувалася комедія «Пошились у дурні». Зала театру, що мала всього 200 місць, кожного разу була переповнена глядачами. Гра акторів та музичне оформлення, що здійснювалося під керівництвом Р. Сліпця, незважаючи на сільські умови, вирізнялися великою майстерністю.

Активно проводилася культосвітня робота в селах Темрюк, Петрівка, Чердакли та в Мало-Янісолі (Демідко, 2021, с. 93)

З початком операції зі звільнення Приазов'я від німецьких окупантів діяльність Маріупольського театру ім. Шевченка поступово припиняється. 4 вересня 1943 р., коли частини 221-ї стрілецької дивізії визволили селище Павлопіль, вийшов останній номер «Маріупільської газети». Праця в культурницьких установах за роки окупації автоматично перетворювала людину на «ворога радянської влади». Розуміючи це, чимало працівників театру, Товариства «Просвіта» обрали для себе шлях на еміграцію, де пізніше зуміли примножити здобутки вітчизняної культури.

При відступі в 1943 р. гітлерівці спалили будівлю маріупольського зимового театру, який було знищено у 1943 р. (Демідко, 2018, с. 162).

Після звільнення регіону від німецьких окупантів у Маріуполі почав працювати Державний театр російської драми. У театр повернулися А. Ходирев, М. Рувльов, які в роки війни працювали в Борисоглібському драматичному театрі ім. М. Чернишевського і виступали перед військовими частинами та цивільним населенням прифронтової смуги. А. Ходирев у театрі ім. М. Чернишевського обіймав посаду директора; співробітники й глядачі високо поціновали його акторську майстерність. Але, незважаючи на це, А. Ходирев повернувся у рідне місто. Маріупольському театру надали приміщення колишнього гастроному «Київ» по вулиці Куїнджі. Будівельники доклали багато зусиль для того, щоб швидше закінчити переобладнання приміщення для міського театру. Планувалося вже 16 жовтня 1943 р. відкрити театральний сезон. Перший вечір-концерт був присвячений Героям Другої Світової війни. Складовою частиною програми був монтаж з літературно-художніх творів у виконанні заслуженого артиста РРФСР А. Ходирєва.

Працювали в складних умовах. Не вистачало найнеобхіднішого, важко було з костюмами. Коли готували вистави з воєнної тематики, позичали форму у глядачів – військових. Віддавши свій одяг акторам, вони сиділи за лаштунками і звідти дивилися постановку.

Станом на 15 лютого 1944 р. актори Маріупольського театру здійснили 82 покази, які відвідало 38 100 глядачів. Історичні документи засвідчують інформацію про те, що Маріупольський російський драматичний театр силами колективу акторів провів 20 безкоштовних шефських концертів, з них 14 – у шпиталях для поранених бійців та офіцерів. Концерти в шпиталях були прерогативою культурного шефства працівників мистецтва над пораненими бійцями Червоної Армії. Актори здійснювали і матеріальні пожертви для перемоги над ворогом. Художній керівник театру, заслужений артист РРФСР А. Ходирев особисто вніс у фонд оборони країни 25 тис. крб. Загалом колектив театру зробив благодійний внесок у розмірі 34500 крб. у фонд допомоги дітям

фронтовиків. 17 лютого 1945 р. Маріупольський державний драматичний театр отримав листа, в якому І. Сталін особисто висловлював подяку співробітникам театру за збір 5000 крб. у фонд допомоги сім'ям фронтовиків і дітям-сиротам (Демідко, 2021, с. 97).

Великим успіхом користувалися вистави «Інженер Сергєєв», «Велика Земля», «Таланти з глибин», «Небезпечне знайомство». У лютому 1945 р. відбулася прем'єра вистави «Так і буде» за п'єсою лауреата Сталінської премії К. Симонова. Провідні ролі у виставі виконували актори М. Міліч, Д. Ростовцев, М. Аношко, І. Тяк.

До того ж, відроджений театр успішно проводив концерти та вистави як для робітників міста, поранених бійців, так і офіцерів, що відправлялися на фронт. Особливе місце в репертуарі театру посідали в ці роки п'єси про героїв війни. Це «Так і буде», «Російське питання» К. Симонова, «Нескорені» Б. Горбатова, «За тих, хто в морі» Б. Лавренєва, «Молода гвардія» О. Фадєєва (Чуприк, с. 1998, с. 18).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, діяльність театральних закладів навіть в умовах окупаційної влади і суворих реалій прифронтових територій сприяла розвитку театального мистецтва в Північному Приазов'ї. Працівники театру, Товариства «Просвіта», прилаштувавшись до умов окупанта, водночас формували український національно-культурний простір. Якщо для окупаційного режиму театр мав пропагандистське значення, то для мешканців регіону він служив поширеною практикою виживання, зміг відродити українську культуру, задовольняв елементарні потреби населення в інформації та мистецьких враженнях. Театральне життя у звільненому Північному Приазов'ї у 1943–1945 рр. мало свої особливості. Незважаючи на складні умови, в яких працював Маріупольський драматичний театр, актори завдяки багатому репертуару сприяли збереженню духовно-моральних цінностей глядачів та проводили активну благодійну діяльність для поранених бійців і офіцерів.

Виявлені в результаті дослідження факти і закономірності можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення особливостей розвитку театральної культури Приазовського краю в роки Другої світової війни.

Бібліографічний список

- Божко, Р. П., Були, Т. Ю., Гашененко, Н. Н. и др., 2008. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века. 2-е изд. с изм. и доп. Мариуполь : «Рената».
- Гайдабура, В. М. 1998. *Театр, захований в архівах. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944)*. Київ : Мистецтво.
- Демідко, О. О., 2017. *Ілюстрована історія театральної культури Маріуполя*. Київ : КИТ.
- Демідко, О. О., 2018. Театральна культура Маріуполя в період німецької окупації (1941–1943 рр.). *Східноєвропейський історичний вісник*, 6, с. 156–162.
- Демідко, О. О., 2021. *Театральне життя Північного Приазов'я (середина XIX–XX ст.)*. Київ : Видавництво Ліра-К.
- Зав'ялова, С., 1942. Завдання драматичної секції «Просвіти». *Маріупольська газета*. 26 серпня, № 110, с. 4.
- Маріупольська газета*, 1943, 6 липня, № 76, с. 4.
- Озівський, О., 1942. Театр Т. Г. Шевченка. *Маріупольська газета*. 5 травня, № 53, с. 2.
- Озівський, О., 1942. «Наймичка» Карпенко-Карого. Вистава міського театру. *Маріупольська газета*. 2 червня, № 65, с. 2.
- Пішванова, Т. Г. (укладач), 2014. *Донецька Шевченкіана у датах і подіях: 1851–2014*. Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, ТОВ «Східний видавничий дім».

- Титаренко, Д., 2008. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової адміністрації. *Україна модерна*, 2(13), с. 131–146.
- Тонконог, О. І., 2006. Театри українських міст у 1943–1945 рр. *Культура народів Причорномор'я*, 86, с. 66–69.
- Чуприк, Л. Н., 1998. Научная справка из истории Мариупольского театра. *Архив Мариупольского краеведческого музея*. Ф. 345. од. зб. 25–26. Мариуполь.

References

- Bozhko, R. P., Buly, T. Yu., Hashenenko, N. N. et al, 2008. *Maryupol y eho okrestnosty: vzghliad yz XXI veka*. [Mariupol and its surroundings: a view from the XXI century]. *Maryupol : «Renata»* (in Russian).
- Chupryk, L. N., 1998. Nauchnaia spravka yz ystorry Maryupolskoho teatra. [Scientific information from the history of the Mariupol Theater]. *Arkhyv Maryupolskoho kraevedcheskoho muzeia*, F. 345. od. zb. 25–26. Maryupol (in Russian).
- Demidko O. O. 2018. Teatralna kultura Mariupolia v period nimetskoi okupatsii (1941–1943 rr.). [Theatrical culture of Mariupol during the German occupation (1941–1943)]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 6, p. 156–162 (in Ukrainian).
- Demidko, O. O., 2017. *Iliustrovana istoriia teatralnoi kultury Mariupolia*. [Illustrated history of theater culture of Mariupol.]. Kyiv : KYT (in Ukrainian).
- Demidko, O. O., 2021. *Teatralne zhyttia Pivnichnoho Pryazovia (seredyna XIX–XX st.)*. [Theatrical life of the Northern Azov region (middle of the 19th–20th centuries)]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K (in Ukrainian).
- Haidabura, V. M., 1998. *Teatr, zakhovanyi v arkhivakh. Stenichne mystetstvo v Ukraini periodu nimetsko-fashystskoi okupatsii (1941–1944)*. [Theater hidden in the archives. Performing arts in Ukraine during the German-fascist occupation (1941–1944)]. Kyiv : Mystetstvo (in Ukrainian).
- Mariupilska hazeta*. [Mariupol newspaper], 1943. 6 lyp., № 76, p. 4. (in Ukrainian).
- Ozivskyi, O., 1942. «Naimychka» Karpenko-Karoho. Vystava miskoho teatru. [Karpenko-Kary's "Hire". Performance of the city theater]. *Mariupilska hazeta*. 2 cherv., № 65, p. 2. (in Ukrainian).
- Ozivskyi, O., 1942. Teatr T. H. Shevchenka. [Theater of T. G. Shevchenko]. *Mariupilska hazeta*. 5 trav., № 53, p. 2. (in Ukrainian).
- Pishvanova, T. G. (compiler), 2014. *Donetska Shevchenkiana u datakh i podiiakh: 1851–2014*. [Donetsk Shevchenkian in dates and events: 1851–2014]. Donetsk : Ukrainyskyi kulturolohichnyi tsentr, Donetske viddilennia NTSh, TOV «Skhidnyi vydavnychyi dim» (in Ukrainian).
- Tonkonoh, O. I., 2006. Teatry ukrainskykh mist u 1943–1945 rr. [Theaters of Ukrainian cities in 1943–1945]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 86, p. 66–69 (in Ukrainian).
- Tytarenko, D., 2008. Teatr, kino, periodyka, muzei: kulturne zhyttia ukrainskykh oblastei zony viiskovoi administratsii. [Theater, cinema, periodicals, museums: cultural life of the Ukrainian regions of the zone of military administration]. *Україна модерна*, 2 (13), p. 131–146 pp. (in Ukrainian).
- Zavialova S. 1942. Zavdannia dramatychnoi sektsii «Prosvity». [Tasks of the drama section «Enlighten»]. *Mariupilska hazeta*. 26 serp., № 110, p. 4. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 02.11.2023.

O.Demidko

THEATER'S OF THE NADAZOVYA REGION DURING THE SECOND WORLD WAR

The article highlights the peculiarities of the theaters of Nadazov during the Second World War. The path of actors who became direct participants in military operations is outlined. The influence of the Mariupol Society «Prosvita» on the development of theatrical art in the region is analyzed. The repertoire, creative searches of the director and the cast during the Nazi occupation are covered.

In particular, the activity of the Mariupol Music and Drama Theater named after T. Shevchenko.

The repertoire of theaters, which consisted mainly of Ukrainian plays, the activities of the children's puppet theater and the holding of evenings in memory of Ukrainian writers, poets, and composers served to relieve the psychological stress of the residents of the region. If for the occupation regime the theater had a propaganda value, then for the residents of the region it served as a widespread practice of survival, was able to revive Ukrainian culture, and satisfied the basic needs of the population for information and artistic impressions. The dramatic section of the Mariupol «Prosvita» had a considerable influence on the development of theatrical art in the region. Director of the Mariupol Theater named after T. Shevchenko and Sofya Zavyalova, head of the drama section "Prosvity", actively worked on the issue of training professional drama personnel.

It is emphasized that theatrical life in the liberated Northern Azov region in 1943–1945 had its own peculiarities. After the liberation of the region from the German invaders, the Mariupol Drama Theater resumed its activities, successfully holding concerts and performances for wounded soldiers, workers of the rebuilt city, and officers who went to the front. Despite the difficult conditions in which the Mariupol Drama Theater worked, the actors, thanks to their rich repertoire, contributed to the preservation of the spiritual and moral values of the audience and carried out active charitable activities for wounded soldiers and officers.

The place of the theater in the cultural life of the residents of the region is defined. The scientific novelty of the article is due to the inclusion of new factual material from the history of Ukrainian theater into the scientific circulation.

Key words: *theater, Nadazovya, German occupation, audience, repertoire, Ukrainian culture, "Enlightenment".*